

Zeynep Cemali'nin Romanlarındaki Atasözü ve Deyimlerin İncelenmesi *

Sevgen Özbaşı **
Başkent Üniversitesi

Özet

Bir ulusun değerleri, yaşam biçimi, dünya görüşü kısacası onun kültürüne yönelik önemli ipuçları sunan söz varlığı, atasözü ve deyimleri de kapsayan geniş bir alandır. Dilin söz varlığı öğeleri incelenerek o toplumun kültür yapısı, geçmişi, başka toplumlarla ilişkisi, dilin kendine özgü özellikleri gibi durumlar saptanabilir. Türkçenin söz varlığında atasözleriyle deyimler çok büyük ve önemli bir yer kapladığı için yazınsal yapıtlarda bu öğelere ne denli ve nasıl yer verildiğini belirlemek gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı da Zeynep Cemali'nin romanlarındaki atasözü ve deyimleri belirlemek; bu öğelerin yazınsal metne sağladığı anlamsal katkıları tartışmaktır. Çalışma, kurgusal yapı üzerinde tarama yönteminin kullanıldığı betimsel bir araştırmadır. Var olan bir durumu, var olduğu biçimiyle betimlemeyi amaçlayan bu yaklaşımda tarama yapılarak romanlarda yer alan atasözü ve deyimler incelenmiştir. Çalışmada, Zeynep Cemali'nin dört romanında bulunan atasözü ve deyimler saptanmış; ayrıca bu öğelerin romanlardaki kullanımları çizelgelere işlenmiştir. Belirlenen 502 öğeden 10'u atasözü, 492'si deyimdir. Bu öğeler yazınsal metne olan anlamsal katkıları yönünden de değerlendirilmiştir. Sonuç olarak Zeynep Cemali'nin romanlarının atasözü ve deyimler açısından Türkçenin anlatım olanaklarını yansıttığı; bu

*Bu çalışma, Prof. Dr. Sedat Sever danışmanlığında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitimin Kültürel Temelleri Anabilim Dalı Türkçe Eğitimi Programında yürütülen "Zeynep Cemali'nin Çocuk Edebiyatı Yapıtlarının Sözvarlığı Öğeleri Açısından İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezimizden üretilmiş; 6-8 Ekim 2016 tarihlerinde 9. Uluslararası Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Kurultayı'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** Araştırma Görevlisi, Başkent Üniversitesi, sozbasi@baskent.edu.tr

ögelerle anlatıma incelik, etkileyicilik, akıcılık gibi yönlerden katkı sağlandığı; romanların, çocuk okurun söz evrenini geliştirebilecek nitelikte olduğu söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Zeynep Cemali, çocuk edebiyatı, atasözü, deyim.

Abstract

A nation's values, lifestyle, worldview, in short, vocabulary, which provides important clues to its culture, is a broad field that includes proverbs and idioms. By examining the lexical elements of the language, the cultural structure of the society, its history, its relationship with other societies, and specific features of the language can be determined. Since proverbs and idioms occupy a very important place in Turkish vocabulary, it is necessary to determine how much and how these elements are included in literary works. The aim of this study is to determine the proverbs and idioms in Zeynep Cemali's novels; discuss semantic contributions of these elements to literary text. This study is a descriptive study which uses scanning method on fictional structure. In this approach, which aims to describe an existing situation as it exists, the proverbs and idioms in the novels were examined with scanning method. In this study, the proverbs and idioms found in four of Zeynep Cemali's novels were identified; in addition, the use of these elements in novels was recorded in charts. Of the 502 items identified, 10 are proverbs and 492 are idioms. These elements were also evaluated in terms of semantic contributions to literary text. As a result, Zeynep Cemali's novels reflect the possibilities of Turkish expression in terms of proverb and idioms; these elements contribute to the narrative in terms of subtlety, expressiveness, fluency; it can be said that novels can improve the vocabulary knowledge of child readers.

Key Words: Zeynep Cemali, children's literature, proverbs, idioms.

Giriş

İnsan, düşünüp üretebildiği sürece insandır ve bu özelliği onu diğer canlılardan ayıran en önemli yanıdır. Düşünmeyi sağlayan temel araç ise dildir. Dil, yalnızca bir iletişim aracı

değil; aynı zamanda düşünme, anlama-anlatma, öğrenme-öğretme, kuşaklar arasında bağ kurma aracı ve kültürel değerlerin taşıyıcısıdır. Aksan'a (2009, c.III: 11) göre dil "Bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka başka nitelikleri beliren, kimi sınırlarını bugün de çözemediğimiz büyü bir varlıktır."

Birey açısından dil, insanın dünyadaki yerinin ve değerinin belirleyicisidir. Toplum açısından bakıldığında ise dil olmadan insanların birlikte yaşamaları, anlaşabilmeleri ve dolayısıyla bir toplum oluşturmaları düşünülemez. Dil, bir topluluğu topluma dönüştüren; gerek insan gerekse toplumdan ayrı düşünülemeyen; bilim, sanat, teknik gibi alanlarla ilgili, aynı zamanda onları oluşturan bir kurumdur (Aksan, 2009, c.I: 11).

Dilin, bazı önemli özellik ve görevleri bulunmaktadır. Bunların başında, onun duygudüşünce noktasında toplum bireylerini kenetleyen ve bireyler arasında bağ kuran canlı bir toplumsal varlık olması gelmektedir. İnsanlar var oldukça konuşup yazdıkları dil de canlılığını sürdürecektir. İnsan, belleğinde biçimlenen bütün düşünce ve yaratıcı yenilikleri de dil aracılığıyla dışa yansıtır. Toplumların/İnsanların evrene bakış ve evreni anlatış biçimi ayrıdır. Kişi, çevresindeki olayları kendince algılar ve dünyaya kendi penceresinden bakar; varlıkları, durumları dilinin anlama ve anlatma yolundan giderek adlandırır. Evren, kişinin belleğinde kendi diline göre biçimlenir Burada sözü geçen dil de anadilidir. En iyi düşünce biçimi ve yaratıcılık da verimini anadiline borçludur. (Aksan, 1975: 428; Aksan, 2000: 8; Korkmaz, 2004: 483-484). Anadili, insanın doğup büyüdüğü aile ve soyca bağlı bulunduğu toplum çevresinden öğrendiği, bilinçaltına kadar inebilen ve kişilerle toplum arasındaki ilişkilerde en güçlü bağı oluşturan dildir (Korkmaz, 2007: 18).

Ulusal ve evrensel değerlerin aktarımında en etkili araç olan dilin söz varlığının, konuşulduğu toplumun kültürel yapısına ilişkin önemli izler taşıdığı gerçeği gözardı edilemez. Her toplumun insanı, doğayı, olayları kendine özgü anlayış ve anlatış biçimi vardır. Bu biçim de dilinin söz varlığına yansır.

Bir dilin söz varlığını ise sözcükler, terimler, yabancı dilden gelme ögeler, atasözü ve deyimler, toplumsal yaşamda kullanılması gelenek olmuş ilişki sözleri, kalıplaşmış sözler,

özdeyişler gibi dil birimleri oluşturur (Aksan, 2006: 13). Kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kadar gelen atasözleri anonim ve tam bir tümce şeklindeki sözlerdir. Kısa ve kalıplaşmış sözler biçiminde karşımıza çıkar. Daha önceki kuşakların yargılarını genellikle dilsel imge biçiminde insanlara kılavuz birer kural olarak sunar (Sağlam, 2001: 46). Atalarımız tarafından uzun yaşam deneyimi sonucunda, bilgece birtakım öğüt verici düşüncelerin ürünü, güzel ve özlü söyleyiş kalıplarına sahip, kesin yargılar bildiren, geleneksel sözlü kültür ürünleridir. Deyimler kadar sık kullanılmasa da yeri geldiği zaman öğüt vermek amacıyla kullanılır. Her birinde ayrı bir eğitici unsur taşıyan atasözleri; nükteli anlatımı ve keskin zekâ ürünü olmasıyla da eğitim-öğretimin vazgeçilmez ögesidir. (Bulut, 2013: 563; Aslan, 2017: 59). Öz olarak atasözleri, toplumumuzun duygu-düşünce evreni, değer yargıları, inanç yapısı gibi kendine özgü birçok özelliğini yansıtır.

Atasözleri, belirtilen diğer özelliklerinin yanında sahip olduğu ses yinelemeleri sayesinde şiirsel nitelik taşır. Uzun, *Dilbilimi Açısından Atasözü ve Türkiye Türkçesindeki Örnekleri Üzerine Bir Çalışma* (1988) başlıklı tezinde atasözleriyle ilgili tanım ve açıklamalar doğrultusunda bu kavramın genel özelliklerini *yaygınlık*, *eskilik*, *kısalık* ve *etkileycilik* olarak belirlemiştir. Halk ağzında dolaştığı için *yaygın*; atalardan kaldığı için *eski*; az sözcüğe sığdırıldığı için *kısa*; değişmeceli ve çarpıcı anlatımı bakımından da *etkileyicidir*.

Atasözlerinden farklı olarak yargı/hüküm özelliği taşımayan deyimler, toplumca benimsenmiş genellikle kalıplaşmış sözcük öbeklerinden oluşur. Benzetme, eğretileme, örtmece gibi çeşitli söz sanatlarından yararlanan deyimler bir durumu ve olayı betimlemek için kullanılır. Bir deyim, tümce içinde örülü olarak kullanılmadığı sürece eksik ve anlamsız kalır (Sağlam, 2001: 46). Aksoy (1988: 52) deyimini “Bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce.”; Sinan (2015: 271) “Gerçek anlamından az çok farklı bir anlam taşıyan, en az iki kelimedenden kurulmuş, çekici bir anlatıma sahip kelime, kelime topluluğu” olarak tanımlamıştır.

Deyimler de atasözleri gibi, bir toplumun kültürel değerlerine ve dilin anlatım özelliklerine ilişkin pek çok bilgiyi yansıtabilecek özelliktedir. Her dil ve kültürde atasözü ve deyim gibi özel dil kalıpları vardır. Türkçe de deyimler açısından kendine özgü özellikler taşır. Aksan’a

(2009, c.III: 36) göre Türkçe, doğaya sıkı sıkıya bağlı, anlatım sırasında doğadan yararlanan, olay ve duyguları somut nesnelere dayanarak somutlaştırma yoluna giden bir dildir. Bu yüzden deyimleri, güçlü bir anlatımın tanığı durumundadır: *Aba altından değnek göstermek, hem nalına hem mihına, etekleri zil çalmak, kaşığıyla verip sapıyla göz çıkarmak, saçını süpürge etmek...* Dilimizdeki deyimlerin, Türkçenin somutlama ve benzetme özelliğinden yararlanarak çarpıcı bir anlatımı olduğu söylenebilir. Bu durumu Aksan (2000: 172), “saçını süpürge etmek” deyiminiyle örneklendirmiş; bir kadının büyük bir özveriyle uzun süre her türlü zorluğa dayanarak uğraş verdiğini anlatan bu deyimle bir imge yaratıldığını belirtmiştir.

Subaşı, *Dilbilimi Açısından Deyim Kavramı ve Türkiye Türkçesindeki Örneklerin İncelenmesi* (1988) adlı tezinde “deyimleştirme” özelliklerini ele almıştır. *Aba altından değnek göstermek; aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık; ağzı süt kokmak; ateşe vursam duman vermez* gibi deyimleri tam bir deyim niteliği taşıdıkları için birinci dereceden; *ağzını bozmak, adam olmak, başa geçmek* gibi deyimleri göstergelerinden biri yan anlamlı olduğu için ikinci dereceden; deyimlerin genel yapısına uymayan *adamına düşmek, adam yerine koymak, başına ekşimek, başından atmak, dar kafalı* gibi deyimleri üçüncü dereceden deyimler olarak sınıflandırmıştır. Ayrıca, yardımcı eylemlerle kurulmuş birleşik eylem yapılarının deyim olarak değerlendirilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Bu çalışmada -yardımcı eylemle kurulan yapılar dışında- her üç derecenin örneklerine de yer verilmiştir.

Ahmet Turan Sinan, deyimlerin Türkçenin söz varlığı içindeki önemini gösteren “Türkçenin Deyim Varlığı” adlı çalışmasıyla dildeki söz varlığı içerisindeki bazı deyimlerin zamanla unutulacağı; değişen toplum ve yaşamın gereksinimleri doğrultusunda yeni deyimlerin türetilmesine değinerek söz varlığı üzerine yapılacak çalışmaların sürekli kılınması gerektiğini vurgulamıştır.

Bütün dillerin inceliği, özgünlüğü, güzelliği ve zenginliği ancak yazınsal yapıtlarda tam olarak kendini gösterir. Çünkü bu yapıtlar, bir dilin en yetkin kullanım olanaklarını, yapısını, incelik, güzellik ve anlatım gücünü sergiler. Bu nedenle yazınsal yapıtlardaki söz varlığının belirlenmesi, kullanılan dilin özelliklerini ve özgün yönlerini saptamada; dilin söz varlığı öğelerini belirleyip ona yeni öğeler katmada; toplumun kimliğini ortaya koymada etkili

olacaktır (Lüle Mert, 2009: 14-15; Aslan, 2013: 6). Dilin anlatım olanakları ve kullanımlarını yansıtan yazınsal yapıtlar, yalnızca yetişkinlere yönelik yazılı ürünlerden oluşmaz. Çocuk ve genç okurlar için kurgulanan yapıtlar da söz varlığının önemli bir yansıtıcısıdır. Çocuğun, anadilinin söz varlığına egemen olabilmesi için erken dönemde anadilinin söz varlığı öğelerini içeren nitelikli kitaplarla etkileşime geçmesi gerekir. Çünkü çocuk kitapları, çocuğun pek çok gereksinimini (oynama, eğlenme, araştırma vb.) karşıladığı gibi ona anadilinin yapısı, özellikleri ve söz varlığını da yansıtır.

Çocuk edebiyatı ürünlerindeki söz varlığı öğelerinin belirlenmesiyle, kullanılan dilin düzeyi; anadilinin anlatım olanakları ve çeşitliliğinden yeterince yararlanılıp yararlanılmadığı; çocuğun sözcük dağarcığına katkı sağlanıp sağlanmadığı gibi durumlar saptanabilir. Bu bağlamda Zeynep Cemali'nin romanlarındaki söz varlığı öğelerinin incelenmesi de bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Atasözü ve deyimlerin kullanımını değerlendirmeyi amaçlayan çalışmada, söz varlığı öğelerin anlatıma ve anlama (olası) katkıları; çocuk okura neler kazandırabileceği üzerinde durulmuştur.

Atasözü ve deyim kullanımının anlatıma ve dolayısıyla anlama kattıkları arasında hem dil estetiği boyutunda hem de yazarın biçemi noktasında dilsel imgeler, söz sanatları, mecazlı söylemler, şiirsellik, somutlayıcı anlatım gibi kavramlar yer almaktadır. Bunlar metnin özgünlüğünü ve okunabilirliğini artıran önemli kavramlardır. İçinde yaşadığı toplumun kültürel özelliklerini okura aktaran atasözü ve deyimlerin önemleri arasında, çocuk okura anadilinin inceliklerini ve zenginliğini göstermesi; onların anlama-yorumlama becerisine uygun olması; gündelik yaşam dilini kullanarak kurgunun inandırıcılığını artırması; çocuk okurun ıraksak düşünme becerisini desteklemesi gibi durumlar sıralanabilir. Bu noktada çocuk edebiyatı yapıtlarında yer alan söz varlığı öğelerin ve dilsel özelliklerin incelenip değerlendirilmesi önemlidir.

Zeynep Cemali (1950-2009), çocuk edebiyatımıza özgün öykü ve romanlar kazandırmıştır. Yapıtlarında çocuğu çok boyutlu olarak görmüş, kişiliklerine etkin özellikler yüklemiş, ulusal ve evrensel değerleri dikkate almıştır. Bunların yanı sıra, yapıtlarını Türkçenin söz varlığı öğeleriyle donatarak okura anadilinin söz varlığını yansıtmıştır.

Yazarın 1999 yılında *Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği*, 2000'de *Gül Sokağının Dikenleri*, 2004'te *Çılgın Babam* ve 2007'de *Öykü Öykü Gezen Kedi* adlı öykü kitapları; 2001'de *Güzelce'de Bir Kaçak Memo*, 2003'te *Patenli Kız*, 2005'te *Ballı Çörek Kafeteryası* ve 2010'da *Ankaralı* romanları basılmıştır. Öyküleri İtalyanca ve Bulgarcaya çevrilmiştir. Yazarın ölümünden sonra basılan romanı *Ankaralı*, 1. Türkan Saylan Sanat ve Bilim Ödülleri 2011 Sanat Ödülü'nü kazanmıştır. Yazarın anısını yaşatmak amacıyla, Günışığı Kitaplığı tarafından 2011'den başlayarak her yıl Zeynep Cemali Öykü Yarışması ve Edebiyat Günü düzenlenmektedir. Özellikle ortaokul dönemindeki çocuk okurların yazarın yapıtlarına ilgi duydukları söylenebilir. Yapıtlarının baskı sayılarının çokluğu da bu durumu destekleyebilir. Bu nedenle, Cemali'nin çocuk edebiyatı yapıtlarının atasözü ve deyimleri ne kadar yansıttığını belirlemek ve bunların anlamsal değerlerini yorumlamak önemli görülmüştür.

Yöntem

Bu araştırma, kurgusal bir yapı üzerinde tarama yönteminin kullanıldığı betimsel bir araştırmadır. Var olan durumu, var olduğu biçimiyle betimleyen bu yaklaşımda tarama yapılarak Cemali'nin romanlarında yer alan atasözü ve deyimler incelenmiştir. Araştırmada, Zeynep Cemali'nin dört romanında (*Güzelce'de Bir Kaçak Memo*, *Patenli Kız*, *Ballı Çörek Kafeteryası*, *Ankaralı*) bulunan atasözü ve deyimler saptanmış; ayrıca bu öğelerin romanlardaki kullanımları çizelgelerde gösterilmiştir. Bu öğeler, yazınsal metnin anlatımına ve çocuk okura kazandırabileceği katkılar bakımından yorumlanıp değerlendirilmiştir.

Bulgular

Zeynep Cemali'nin her bir romanında yer alan atasözü ve deyimler çizelgelerde gösterilmiştir.³ Çizelge 1'de yazarın ilk romanı olan *Güzelce'de Bir Kaçak Memo*'daki atasözü ve deyimler verilmiştir. Bu romanda 3 atasözü, 186 deyim saptanmıştır.

³ Romanlarda bulunan atasözlerinin hepsine çizelgelerde yer verilmiştir. Deyimlerin sayısal değeri belirtilmiş; ancak her biri çizelgelere ayrı ayrı yazılmamıştır. Bu öğelerin anlamsal katkıları "Tartışma ve Sonuç" bölümünde belirtilmiştir.

Çizelge 1: Güzelce’de Bir Kaçak, Memo Romanındaki Atasözü ve Deyimler

Kullanımlar	
Atasözleri	<i>Acı patlıcanı kırağı çalmaz. Gün doğmadan neler doğar. Su testisi su yolunda kırılır.</i>
Deyimler	<i>kanı don-, el ayak çekil-, yüzünde güller aç-, gözü kay-, yüzünden düşen bin parça, bir baltaya sap ol-, dediği dedik, yüz ver-, üstüne titre-, kan gütt-, kafası kazan gibi ol-, kabak çekirdeği gibi açıl-, tüyleri diken diken ol-, şansı yaver git-, canı burnundan gel-, ayak dire-, kulak as-, gözlerini fal taşı gibi aç-, arpacı kumrusu gibi düşün-, göz at-, ağzını bıçak açmama-, ağzını sıkı tut-, elinden uçan kuş kurtulma-, heves kursağında kal-, dili damağına yapış-, beti benzi at-, öküz altında buzağı ara-, kulak arkası et-, kulak kabart-, ödü patla-, çil yavrusu gibi dağıl-, baltayı taşa vur-, başı göğşe er-, canı burnunda, mekik doku-, taş çıkart-, Nuh deyip peygamber deme-, gözünü budaktan esirgeme-, ...</i>

Yazarın ikinci romanı olan *Patenli Kız*’da kullanılan atasözü ve deyimler Çizelge 2’de sıralanmıştır. Romanda 1 atasözü, 178 deyim belirlenmiştir.

Çizelge 2: Patenli Kız Romanındaki Atasözü ve Deyimler

Kullanımlar	
Atasözleri	<i>Sabah ola, hayır ola.</i>
Deyimler	<i>başının etini ye-, içine kurt düş-, gönül al-, dudak bük-, çat kapı gel-, bir dediğini iki etme-, beş karış surat, felaket tellalı, gözleri kan çanağına dön-, altın bilezik, ele avuca sığma-, yüz ver-, baş göz et-, ağzından dirhemle çık-, burnunda tüt-, at koştur-, yüreği ağzına gel-, yüreği sızla-, mekik doku-, çenesi düşük, elden ayaktan düş-, kulak kesil-, pabuç bırakma-, pabucu dama atıl-, ayrı havadan çal-, ayakları yerden kesil-, eline eteğine çabuk, içi geç-, dişe dokunur, bir kulağından girip diğerinden çık-, gününü göster-, yüreğine ateş düş-, yüzünden düşen bin parça, elinden uçan kuş kurtulma-, ele</i>

	<i>avuca sığma-, ağız açık kal-, kafa tut-, boğazı düğümlen-, yüreğine ateş düş-, ...</i>
--	---

Ballı Çörek Kafeteryası adlı romanda kullanılan atasözü ve deyimler Çizelge 3’de verilmiştir. Bu romanda saptanan atasözü sayısı 3, deyim sayısı ise 227’dir.

Çizelge 3: *Ballı Çörek Kafeteryası* Romanındaki Atasözü ve Deyimler

Kullanımlar	
Atasözleri	<i>Körler sağırlar, birbirini ağırlar. Kendi düşen ağlamaz. Su testisi su yolunda kırılır.</i>
Deyimler	<i>kızılca kıyamet kop-, kolları siva-, ağız sıkı, kaşla göz arasında, dört köşe ol-, aklına düş-, burnundan solu-, canını sık-, çocuk oyuncuğu, çorbada tuzu ol-, cin olmadan adam çarp-, aklına es-, göz dik-, iğne atsa yere düşme-, ciğeri yan-, can kulağıyla dinle-, küçük dilini yut-, iki dirhem bir çekirdek, canı yan-, canı çek-, eli ayağına dolan-, yan gözle bak-, içi ezil-, kan beynine sıçra-, sudan çıkmış balık gibi, sabrı taş-, iç çek-, yel yepelek yelken kürek, dili tutul-, ocağına incir ağacı dik-, taşı sıkıp suyunu çıkar, burun kıvr-, ağız bir karış açık kal-, süngüsü düş-, göz yum-, tepeden bak-, akli yat-, mürekkep yala-, karalar bağla-, ağız laf yap-, araya kara kedi gibi gir-, dut yemiş bülbül, suya düş-, gözünü kulağını dört aç-, süt dökmüş kedi gibi, burnunu sok-, sırta kadem bas-, yaka silk-, pabucu ters giydir-, göz kulak ol-, ok yaydan çık-, suratından düşen bin parça, yelkenleri suya indir-, kapanın elinde kal-, tepesinin taşı at-, yüreğine su serp-, eski köye yeni adet, çiçeği burnunda, ağız kulaklarına var-, gözleri parla-, iki arada bir derede, hangi kibleye secde ettiği belli ol-, eline su dökme-, doğmamış çocuğa don biç-, püf noktası, başında kavak yeller es-, yüreği ağzına gel-, dizlerinin bağı çözül-, bıyık altından gül-, ...</i>

Yazarın son ve ödüllü romanı *Ankaralı*’da ise 3 atasözü, 170 deyim yer almaktadır. Bu öğeler Çizelge 4’te gösterilmiştir.

Çizelge 4: Ankaralı Romanındaki Atasözü ve Deyimler

Kullanımlar	
Atasözleri	<i>Körün istediği bir göz, Allah verdi iki göz. Kız beşikte, çeyiz sandıkta büyür. Kızını beşiğe, çeyizini sandığa koy. Tilkini dönüp dolaşıp geleceği yer kürkçü dükkânı.</i>
Deyimler	<i>içten pazarlıklı , aklına düş-, lafı gediğine koy-, tadı kaç-, pireyi deve yap-, kulağına kar suyu kaçır-, su üstüne çık-, ağzını sıkı tut-, kan beynine sıçra-, doluya koydum almadı; boşa koydum dolmadı, yumurta kaptıya dayan-, çiçeği burnunda, al birini vur ötekine, iki dirhem bir çekirdek, fener söndür-, içi cız et-, canı çık-, kulak misafiri ol-, köküne kibrit suyu dök-, yüreğine in-, hık deyip burnundan düş-, aklına es-, suyu kayna-, pabuç bırakma-, arpacı kumrusu gibi düşün-, ödü kop-, tuz biber ol-, el etek öp-, yerinde yeller es-, tepesinin taşı at-, yelkenleri suya indir-, kantarın topuzunu kaçır-, ağzına vurup lokmasını al-, akla karayı seç-, çenesi düş-, dünya evine gir-, yaralı parmağa işeme-, biti kanlan-, can at-, bıyık altından gül-, at pazarında eşek osurt-, söz meclisten dışarı, bir kulağından girip öbüründen çık-, kapanın elinde kal-, suratı sirke sat-, küpünü doldur-, punduna getir-, burnundan kıl aldırma-, ağzından girip burnundan çık-, fol yok yumurta yok, göz dik-, ...</i>

Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın sonucunda, Zeynep Cemali'nin dört romanında toplam 502 atasözü ve deyim olduğu saptanmıştır.⁴ Bu öğelerden 10'u atasözü, 492'si ise deyimdir. Bu doğrultuda Cemali'nin romanlarının Türkçenin söz varlığı öğelerinden atasözü

⁴ Bulgular bölümünde, dört romanda kullanılan atasözü ve deyimlerin sayısı ayrı ayrı belirtilmiştir. Ancak bu bölümde -aynı sözvarlığı ögesi birden çok yapıtta kullanıldığı için- romanların tümünde yer alan atasözü ve deyimlerin toplam sayısı belirlenirken yinelenen öğeler dikkate alınmamıştır.

ve deyimleri içerme açısından zengin olduğu; anadilinin anlatım olanakları ve inceliklerini okura duyumsatabildiği söylenebilir.

Alanyazında yazınsal yapıtlardaki söz varlığı öğelerini belirleme ve incelemeye yönelik çalışmaların (Yazıcı Okuyan, 2006; Lüle Mert, 2009; Sever ve Karagül, 2014; Özdemir Mete, 2016) sonuçlarına bakıldığında en çok deyimlerin kullanıldığı görülür. Cemali'nin romanlarında da deyimlerin çokça kullanıldığı görülmektedir.

Toplumların yıllar boyunca edindikleri deneyimlere dayanarak oluşan atasözleri, Cemali'nin yapıtlarında yer almaktadır. Yazar yapıtlarında kullandığı atasözleriyle okurun, roman kişilerinin duygu-düşünce evrenine girmesine, onları daha iyi anlayıp çözümlemesine ve yapıtlarda yansıtılan iletileri daha kolay algılamasına olanak sağlamaya çalışmıştır.

Yapıtlarda, kötü koşullarda yaşayan birinin benzeri kötü durumlardan etkilenmeyeceği “Acı patlıcanı kırağı çalmaz.”; kendi yanlışları yüzünden kötü duruma düşenlerin bundan yakınmamaları gerektiği “Kendi düşen ağlamaz.”; bir kişinin başına gelebilecek kazaların uğraştığı işle ilgili olacağı “Su testisi su yolunda kırılır.”; alıştığı çevre veya kişilerden uzaklaşan insanın önünde sonunda bağlı olduğu yaşantıya geri döneceği “Tilkinin dönüp dolaşıp geleceği yer kürkçü dükkânı.” atasözleriyle kısa, etkileyici ve somutlayıcı bir biçimde aktarılmıştır. Böylelikle yazar, içinden çıkılması zor ve karmaşık durumları tek yargıyla aktarabilmiş; anlatıma incelik ve özgünlük kazandırabilmiştir.

Cemali'nin romanlarında deyimler, atasözlerine göre çok daha geniş bir yer kaplamaktadır. Yazar, deyimlerin somutlaştırma, imge ve duygu durumu oluşturma özelliğinden yararlanarak roman kişilerinin düşüncelerini ve içinde buldukları koşulları okurun daha iyi anlayabilmesine çalışmıştır. Örneğin, “başında kavak yelleri esmek” (BÇK. 132) deyimini gençlik; “bir deri bir kemik kalmak” (GBKM. 197) deyimini fiziksel yönden zayıflık imgelerinin oluşumunu kolaylaştırır.

Yazar, “evlenmek” yerine “baş göz etmek”; “yeni” yerine “çiçeği burnunda”; “çok eski” yerine “Nuh Nebi'den kalma”; “iyi giyimli” yerine “iki dirhem bir çekirdek”; “abartmak” yerine “pireyi deve yapmak” ve “bire bin katmak”; “delirmek” yerine “keçileri kaçırmak”;

“kalabalık” yerine “İğne atsa yere düşmemek”; “suratı asık” yerine “yüzünden düşen bin parça” ve “suratı sirke satmak”; “bir işe girişmek” yerine “kolları sıvamak”; “beklenen yardımı sakınmak” yerine “yaralı parmağa işlememek”; “özenle korumak” yerine “üstüne titremek”; “birinden sürekli bir şey istemek” yerine “başının etini yemek”; “aşırılığa varmak” yerine “kantarın topuzunu kaçırmak” gibi deyimler kullanarak hem etkili durum betimlemeleri yapabilmiş hem de anadilimizin inceliklerini yansıtabilmiştir. Ayrıca yazarın alışlagelmiş sözcük ve söz öbeklerini kullanmayıp deyimlerden yararlanmasının, okurun kavram ve anlam evreninin zenginleşebilmesi açısından da önemli olduğu söylenebilir.

Yapıtlarda, deyimler biçimce değişiklik gösterse de anlamsal yönden bir değişikliğe uğramamıştır. Özellikle deyimi oluşturan sözcükler arasında yer değiştirmeye sık karşılaşılmıştır. Bu yolla yazarın, yapıtlarının dilini konuşma diline yakınlaştırmaya ve gerçeklik duygusunun oluşumuna katkı sağlamaya çalıştığı söylenebilir.

Yazınsal nitelikli çocuk edebiyatı yapıtlarının çocuğa anadilinin söz varlığı öğelerini tanıttığı ve dil öğreniminde öykünmenin başat bir öğrenme yolu olduğu düşünüldüğünde, bu yapıtların çocuk okura öykünebileceği bir dil çevresi yaratması bakımından büyük önem taşıdığı yadsınamaz. Zeynep Cemali de okuruna Türkçenin anlatım olanakları ve kurallarını sezdirmeye, onların duygu-düşünce evrenini geliştirmeye yönelik yapıtlar kazandırmış çocuk edebiyatı yazarlarımızdan biridir. Bu bağlamda, araştırmanın sonuçlarından yola çıkarak Cemali'nin romanlarının okurun duygu ve düşünce evreniyle kavram alanını geliştirebilecek nitelikte olduğu; yazarın, atasözü ve deyimleri kullanarak hem Türkçenin anlatım olanaklarını hem de Türk toplumunun kültürel yapısını okuruna yansıtabildiği; yine bu öğelerle anlatımına etkileyicilik, incelik ve özgünlük gibi yönlerden katkı sağlayabildiği söylenebilir.

Kaynaklar

İncelenen Kaynaklar

Cemali, Z. (2012). *Patenli Kız* (20.Baskı). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.

Cemali, Z. (2012). *Güzelce'de Bir Kaçak, Memo* (7.Baskı). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.

Cemali, Z. (2013). *Ballı Çörek Kafeteryası* (25.Baskı). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.

Cemali, Z. (2013). *Ankaralı* (5.Baskı). İstanbul: Günışığı Kitaplığı.

Yararlanılan Kaynaklar

Aksan, D. (1975). Anadili. *Türk Dili*, 285, 423-434.

Aksan, D. (2000). *Türkçenin Sözcükleri*. Ankara: Engin Yayınevi.

Aksan, D. (2006). *Anadilimizin Söz Denizinde*. (2.Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aksan, D. (2009). *Her Yönüyle Dil – Ana Çizgileriyle Dilbilim*. (5.Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksoy, Ö.A. (1988). *Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.

Aksoy, Ö.A. (1988). *Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.

Aslan, C. (2013). Çocuk Edebiyatı Yapıtlarının Temel İşlevi. *Eğitimci Öğretmen Dergisi*. 17, 6-9.

Aslan, C. (2017). Oğuz Tansel'in Derlediği Masalların Türkçenin Sözcükleri Bağlamında İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 27, 56-80.

Bulut, M. (2013). Türkçe Eğitimi ve Öğretiminde Dil ve Kültür Aktarımı Aracı Olarak Atasözleri ve Deyimlerin Önemi. *Turkish Studies*, 8(13), 559-575.

Korkmaz, Z. (2004). Dünya Dili – Bilim Dili ve Türkçemiz Açısından Çözüm Bekleyen Bir Çelişki. *Türk Dili*, 483-489.

Korkmaz, Z. (2007). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. (3.Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Lüle Mert, E. (2009). *Türkçenin Sözcük Varlığı Açısından Eflatun Cem Güney'in Derleyip Yazdığı Masallar* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Özdemir Mete, Ö. (2016). *Sevim Ak'ın Çocuk Romanlarının Sözcük Varlığı Açısından Çözümlemesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Sağlam, M.Y. (2001). Atasözü ve Deyimlerde İmgelem. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 45-51.

Sever, S. ve Karagül, S. (2014). Oğuz Tansel'in Derleyip Yazdığı Masal Kitaplarında Yer Alan Sözcük Varlığı Ögelerinin İncelenmesi. *Folklor / Edebiyat*, 20 (77), 173-188.

Sinan, A.T. (2015). *Türkçenin Deyim Varlığı*. İstanbul. Kesit Yayınları.

Subaşı, L. (1988). *Dilbilimi Açısından Deyim Kavramı Ve Türkiye Türkçesindeki Örneklerin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Uzun, N.E. (1988). *Dilbilimi Açısından Atasözü ve Türkiye Türkçesindeki Örnekleri Üzerine Bir Çalışma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Yazıcı Okuyan, H. (2006). *Türkçenin Sözcük Varlığı Açısından Fakir Baykurt'un Romanları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.